

EEN KORTE ETHIEK VAN DE MARKT

Inleiding

Op het ethische vlak verliest de liberaal vaak de discussie met een tegenstander over de wenselijkheid van de markteconomie. Ook de liberaal geeft uiteindelijk toe: dan maar wat minder markt en wat meer rechtvaardigheid. Alsof er een tegenstelling bestaat en we een afruil moeten maken tussen markteconomie en ethiek. Terwijl als er ook maar een sociaal systeem is met het hart op de juiste plaats, het de markteconomie is. We zetten een paar van de belangrijkste argumenten en tegenargumenten op een rij. Dat is te meer nodig daar een sociaal systeem, hoe goed ook, niet kan bestaan als het niet wordt gesteund door de publieke opinie, en, al even waar, het kapitalisme een systeem is dat een dusdanige negatieve publiciteit over zichzelf verspreidt dat het daarmee haar eigen ondergang kan bewerkstelligen (1).

Er volgt een kort betoog over de ethiek van de markt. Dat het kort is, is van belang. Tegenstanders van de markt hebben vaak aan één woord al genoeg om hun punt te maken. Voorstanders, daarentegen, moeten veelal een omstandig betoog houden. Het publiek haakt af---alleen al daarom wordt de discussie verloren. In de discussie voldoet de ultrakorte samenvatting aan het einde van het artikel.

Kapitalisme

De ontkenning van het ethische karakter van de markt begint al met het woord waarmee, veelal de tegenstanders, de markteconomie aanduiden: kapitalisme. Op zich is er met het woord niets mis. De reden waarom we het beter hebben dan onze voorouders is dat we beschikken over meer gereedschappen, fysiek kapitaal (2). Het is de markt die als geen ander sociaal systeem het kapitaal doet groeien. Met het kapitalisme lijkt het gelijk gesteld te zijn als met de weerzin van velen tegen genetisch gemodificeerd voedsel. De meest gegeven reden waarom men er van afziet, luidt, 'het klinkt niet als iets dat ik zou moeten eten'. Zoals die voor het kapitalisme luidt, 'het klinkt niet als iets waar ik voor zou moeten zijn' (3). Adam Smith, de grondlegger van de vrije markteconomie, had het niet over het kapitalisme. Die term werd pas veel later gebruikt. Smith sprak over het-eenvoudige-systeem-van-de-natuurlijke-vrijheid. Dat klinkt al een stuk beter en wellicht als iets waardevols om voor te strijden.

Met alleen een ander woord voor kapitalisme zijn we er nog niet. Noem een woord met een negatieve connotatie en het is geplakt op de markteconomie: uitbuiting, materialisme, hebzucht, egoïsme, fraude, ongelijkheid, onzekerheid, ondemocratisch etc. Hoe vreemd het ook moge klinken, al die genoemde zaken houden een ontkenning in van de economische wetenschap. Wat is dan sinds Smith de kern van het-eenvoudige-systeem-van-de-natuurlijke-vrijheid en dus van de economie als wetenschap?

De zelf-evidente waarheid van de economische wetenschap

Centraal in de markteconomie staat de vrijwillige ruil. Dat houdt in dat als twee partijen ruilen, kopen en verkopen, ze er beide, althans zoals ze dat vooraf inschatten, op vooruit gaan---anders zouden ze

het immers in vrijheid wel laten. In je handelen probeer je je positie te verbeteren. Dat streven is universeel en wordt gedeeld door alle mensen---ongeacht ras, geloof, politieke gezindheid of wat dan ook. Het is de zelf-evidente waarheid waarop de economie als wetenschap is gebaseerd (4). De winst van de een kan dus nooit het verlies van de ander zijn. Van uitbuiting tussen werkgevers en werknemers op de arbeidsmarkt kan dan ook geen sprake zijn. Hoe slecht de situatie in onze ogen ook moge zijn, de werkgever biedt voor de betreffende werknemers nog steeds het beste alternatief--anders gingen ze niet op zijn aanbod in en gingen ze wel naar een ander. En juist die kapitalist zou de boosdoener zijn? Zolang er concurrentie is, doen de hebzuchtige intenties van beide marktpartijen er helemaal niet toe. Maar is de winst van die kapitalist niet veel groter dan van de arme sloeber die voor een hongerloontje moet werken? Wie zal het zeggen. Misschien betekenen die paar euro's voor die arbeider wel het verschil tussen leven en dood en merkt de eigenaar de vele extra euro's op z'n bankrekening niet eens op.

Wat te zeggen van het materialisme van de markt: de efficiëntie en overvloed waarmee producten en diensten, iPhone's en reisjes naar Euro Disney, worden geproduceerd? Het moge duidelijk zijn dat de critici hiervan niet zijn gediend. Wie willen deze producten dan? Dat zijn de in de ogen van de critici misleide consumenten. Dit argument is wel omschreven als de-ober-de-schuld-geven-van-obesitas. Er wordt niet gezien dat het uiteindelijk de consument is die de markt stuurt. Zouden echt alle consumenten tezamen---op de genoemde critici na natuurlijk---zich altijd laten foppen: producten kopen die ze niet echt, in vrijheid, willen?

Hiermee is niet gezegd dat vele van de pejoratieve termen waarmee de markteconomie wordt omschreven niet waar zijn. Mensen zijn vaak egoïstisch en hebzuchtig. Het zijn algemene menselijke eigenschappen die aan de markt worden toegeschreven maar in feite van alle tijden en sociale systemen zijn. Althans zolang we hier op aarde leven en het werkelijke met het werkelijke vergelijken. Vergeleken met de maatstaf van de hemel valt het hier op aarde behoorlijk tegen. Maar dat wil niet zeggen dat de markteconomie niet zou deugen. Door bijna iedere denker in de Verlichting, bij de aanvang van markteconomie in de 18^e eeuw, werd de markt juist geroemd om haar beschavende werking. "Het is bijna een algemene regel dat als de omgangsvormen beschaafd zijn er handel is en dat als er handel is de omgangsvormen ook beschaafd zijn" (5). Juist als er geen school-van-de-deugd is, gelden de genoemde begrippen des te meer.

Eigendom als kern van de markteconomie

Het-eenvoudige-systeem-van-de-natuurlijke-vrijheid is ook nauw verbonden met hét kenmerk van de markteconomie: individueel eigendom. Als we het kapitalisme met een woord zouden moeten omschrijven, is het wel het woord eigendom. Eigendom betekent dat een ieder, binnen de grenzen van de wet, met zijn bezit kan doen en laten wat hij of zij wil. De oorsprong van de markteconomie ligt in de individuele vrijheid en alles wat daarvoor zorgt. Het maximaliseren van de individuele vrijheid---daar zou het bij al het overheidsbeleid om moeten gaan (6). Het maken van echte keuzes is het meest eigene, de ultieme menselijkheid, van de mens. Juist daartoe biedt de markt de ruimte en ligt haar menselijkheid (7). Zoals Smith zei: mensen zijn geen stukken op een schaakbord met voorgeprogrammeerde 'keuzes'. De moraliteit en menselijkheid van de vrije keuze is dat wat de markteconomie en geen enkel ander systeem ons biedt.

Met eigendom in een markteconomie is iets bijzonders aan de hand (8). Want hoe zit het met het eigendom van Bill Gates van Microsoft? Kan deze kapitalist naar eigen goeddunken doen met zijn

kapitaal wat hij wil? Nee. 'Zijn' eigendom heeft slechts waarde zolang wij zijn producten kopen. Microsoft is doodsbang om onze gunst te verliezen en doet dan ook alles om ons te behagen. Op de markt wordt je rijk als je de consument dient. Eigendom van productiemiddelen in een markteconomie valt het beste te zien als een sociaal mandaat. Niet Gates en zijn aandeelhouders zijn uiteindelijk de baas maar wij zijn de werkelijke eigenaren. We zijn dus met z'n allen rijker dan we denken. Het keurslijf waarin de kapitalist zich bevindt is minstens zo hoog, zo niet hoger, dan dat van de werknemer die zijn arbeid op de markt aanbiedt. Als Marx eigendom in het kapitalisme omschrijft als 'het recht op egoïsme' gaat dat wellicht op voor de consument maar zeker niet voor de overige deelnemers aan het marktproces.

De vrije markteconomie is ook geen ongebreideld *laissez faire* zonder een kader van regels en instituties. Regels zijn nodig voor de bescherming van eigendom, de vrije toetreding tot de markt en een stabiele munt---alles taken van een overheid. Dat was ook een van de centrale stellingen van Smith. De markteconomie heeft een kader nodig dat alleen de overheid kan geven, en veelal ook niet spontaan uit het marktproces ontstaat (9).

De anarchie van de markt

De markt valt niet te beoordelen op haar uitkomsten. Dit in de zin dat doelen vooraf te plannen zouden zijn en we later kunnen kijken of ze zijn gehaald. Zoals overheden, bedrijven of gezinnen dat wel kunnen doen. We hebben te maken met wat Marx de anarchie van de markt noemde. Dat kan echter niet anders en is juist gewenst. We hebben te maken met mensen die in vrijheid beslissen met de kennis waarover ze beschikken op het moment van de beslissing. En wat die toekomstige kennis is---dat weten we niet. Er valt niet te voorspellen, en daarmee te beoordelen, wat het resultaat van al die ontelbare afzonderlijke beslissingen zal zijn. Wat er uit de markt komt, hoe ongelijk ook, kan niet moreel worden beoordeeld. Daar heeft niemand in het bijzonder de hand in gehad. Zoals een vulkaanuitbarsting ook niet voor morele beoordeling in aanmerking komt.

Het marktproces is te vergelijken met het spelen van een voetbalwedstrijd. De KNVB stelt de regels op en levert de scheidsrechter. De regels en het spelen volgens de regels geven ons de norm bij de beoordeling of de uitkomst juist is. Vooraf de uitkomst te willen bepalen, staat haaks op het doel van het spelen van een wedstrijd en zo ook van de markteconomie: een ondernemend, concurrerend ontdekkingsproces. Tegenstanders van de markteconomie willen een bepaalde uitkomst opleggen---en wel de hunne. Hieraan moet zonder uitzondering de individuele vrijheid van velen worden opgeofferd. Het doel heiligt de middelen. Iets dat in de markteconomie nooit het geval is.

Net zoals de uitkomst van het marktproces niet voor morele beoordeling in aanmerking komt, is ook het marktproces zelf een amoreel middel om waarden af te wegen. Zij is zo moreel of immoreel als de gebruikers daarvan. Wij geven niet de voorkeur aan de markt omdat we erop vertrouwen dat mensen de juiste morele beslissingen nemen. Dé meest fundamentele reden om voor de markt te kiezen, is, zoals gezegd, dat zij ruimte laat voor de individuele vrijheid. De markt laat mensen vrij zich moreel te gedragen en te ontwikkelen (10). Waarmee niet is gezegd dat mensen kunnen doen en laten wat ze willen: mensen zijn in hun handelen beperkt door het principe van de wederzijds voordelige ruil en het geldende institutionele kader. We hebben de vrijheid hoe wij aan de samenleving willen deelnemen.

Dromen over een betere wereld

Moeten we niet durven dromen over een betere wereld: een betere scheidsrechter, betere regels en een gelijkere startpositie? Natuurlijk wel. Er is altijd ruimte om van A naar Beter te gaan. Maar we moeten wel bij A beginnen: de wereld zoals we die nu voor ons vinden---en vooral op een democratische manier naar beter gaan. Tegenstanders hebben daar het geduld niet voor en moeten voor het realiseren van hun gewaagde bedenkensel de macht, linksom of rechtsom, in de handen van een klein groepje leggen. Dezelfde mensen waar we zojuist al die negatieve karakteristieken op van toepassing hebben verklaard. Dat alleen al zou ons aan het twijfelen moeten brengen. Bovendien, beleid werkt alleen als het in overeenstemming is met de natuurlijke neiging, de zelf evidentie waar de economie als wetenschap op is gebaseerd: een ieder probeert in zijn handelen z'n positie te verbeteren. Als dat zo is, werkt beleid, zo niet, vallen de resultaten altijd tegen (11).

Ultrakorte samenvatting

Om in de discussie over de ethiek van de markt de tegenstander te kunnen pareren, en er ook nog wordt geluisterd, zouden we:

ten eerste niet over kapitalisme moeten spreken, maar, zoals de grondlegger van de economie Smith dat ook deed, over het-eenvoudige-systeem-van-de-natuurlijke-vrijheid;

ten tweede, in onze argumentatie voor de markt moeten terugvallen op de kern van de economie: de vrijwillige ruil met wederzijds voordeel. Een waarheid die is gebaseerd op de zelf evidentie dat een ieder in zijn of haar handelen zijn of haar positie probeert te verbeteren. Van uitbuiting kan dan geen sprake zijn: beide partijen gaan er in de ruil op vooruit. De winst van de een is niet het verlies van de ander. Ook het vermeende materialisme van de markt is uiteindelijk niet anders dan de-oberde-schuld-van-obesitas geven. Zoals in ieder sociaal systeem spelen op de markt hebzuchtige motieven een rol, maar in een markteconomie ga je er als producent alleen op vooruit als je de consument dient in de ruil. De markt als school-van-de-deugd verkleint juist de rol van de genoemde motieven en gedragingen;

ten derde, als het om de (on)menselijkheid van de markt gaat, moeten verwijzen naar individueel eigendom. Daar draait het om in de markteconomie. Eigendom geeft ons onze unieke menselijke keuze vrijheid: de menselijke maat van de markt. Eigendom van productiemiddelen valt het beste te omschrijven als een sociaal mandaat. Zolang er goederen mee worden geproduceerd die wij willen, hebben ze waarde. De producent staat aan het roer maar is niet de kapitein;

ten slotte, moeten stellen dat de markt niets van doen heeft met een ongebreideld *laissez faire*. De markteconomie kan het beste met een sportwedstrijd worden vergeleken. Een overheid is nodig om de spelregels te bepalen en de scheidsrechter te leveren. De uitslag van de wedstrijd zelf kan niet worden gepland en komt dan ook niet, hoe ongelijk ook, voor morele beoordeling in aanmerking. Dromen over een betere wereld kunnen we altijd---maar wel in stappen die we met z'n allen moeten maken. Het doel heiligt de middelen niet: individuen die in vrijheid beslissen, de menselijkheid van het-eenvoudige-systeem-van-de-natuurlijke-vrijheid, mogen niet worden opgeofferd aan een groep die het denkt te weten.

Noten:

1. I.M. Kirzner, 'The Ugly Market' in: *The Morality of Capitalism*, M.W. Hendrickson (uitg.), Irvington-on-Hudson, 1992, p. 94 en p. 107. Het boek geeft een overzicht van ethische

- argumenten voor de markteconomie,
<http://www.fee.org/files/doclib/moralityofcapita00editguat.pdf>
2. Zie noot 8.
  3. K. Bachelder, 'Meet Mr. Frankenfood', *The Wall Street Journal*, 25 Augustus, 2014.
  4. J.M. Buchanan, *Why I, Too Am Not a Conservative. The Normative Vision of Classical Liberalism*, Cheltenham, 2005, pp. 66-67.
  5. J. Meadowcroft, *The Ethics of the Market*, New York, 2005, p. 6.
  6. In deze is nog steeds lezenswaardig het eerste hoofdstuk uit B.M. Goldwater, *The Conscience of a Conservative*, Princeton, 1960, <http://history.msu.edu/hst203/files/2011/02/Goldwater-Conscience-of-a-Conservative.pdf>
  7. K. Joseph, 'The Humanity of Capitalism', in: *Stranded on the Middle Ground, Reflections on Circumstances and Policies*, K. Joseph, London, 1976.
  8. De term fysiek kapitaal doet de essentie van het kapitalisme, individuele eigendom, geen recht. Het is te beperkend, Hernando de Soto spreekt in deze over 'het mysterie van het kapitaal'. Een reden waarom in derdewereldlanden het kapitalisme niet van de grond komt, ligt niet aan een gebrek aan ondernemerschap maar in het feit dat ondernemers aldaar wel over fysiek kapitaal beschikken maar niet over de formele eigendomsrechten daarvan: huizen staan op illegaal in bezit genomen grond en voor marktstalletjes bestaat vaak geen vergunning. Het fysieke kapitaal is daardoor, in tegenstelling tot dat in het Westen, grotendeels dood kapitaal. Kapitaal leidt geen immaterieel leven: je kunt bijvoorbeeld niet met als onderpand je huis, geld lenen om een vrachtauto voor je bedrijf aan te schaffen. Legalisering van de bezittingen is aldaar een oplossing voor het laten groeien van het kapitalisme---breed gedragen en van onderop (Hernando de Soto, *The Mysterie of Capital, Why Capitalism Triumphs in the West and Fails Everywhere Else*, New York, 2000.
  9. J.M. Buchanan, 'The Limits of Market Efficiency', *Rationality, Markets and Morals*, Vol. 2, 2011, pp. 1-7. Bij de invoering van de markteconomie in Oost-Europa was het invoeren van een kader rond de markt van evenzoveel, zo niet van groter belang, dan de privatisering van de productiemiddelen. Een wijsheid die over de hele wereld nog steeds met vallen en opstaan moet worden geleerd (Zie Buchanen, 2005, o.c., p. 30).
  10. F.A. Hayek, 'The Moral Element in Free Enterprise', in: *Studies in Philosophy, Politics and Economics*, F.A. Hayek, London, 1976, pp. 229-236.
  11. In de eerste van een korte reeks lessen over de kern van de economische wetenschap geeft Arthur Laffer daar voorbeelden van onder de sprekende titel: *Violate at your own risk. The Immutability of Economic Laws*. Zie: <http://www.laffercenter.com/wp-content/uploads/2011/04/2008-TE-Lesson1-posting.pdf>